

FALUDI EREDETISÉGÉNEK KÉRDESE.

»Faludi gazdag munkásságában, mely az élet minden viszonyára, az életbölcsetség minden tételére s az erkölcsstan minden kérdésére kiterjed, kivétel nélkül idegen eszmék tolmácsa.« (Beöthy Zs. A magyar szépprózai elbeszélés I. k. 224. l.) Hasonló módon nyilatkozik Beöthy Faludi eredetiségének majdnem teljes hiányáról e mű más helyein is. Egyéb irodalomtörténeti művek is ily szempontból tekintik Faludi irodalmi tevékenységét. Szóval, a mint ünnepezt író Faludink nyelvének természetességére és mégis előkelő választékosságára nézve, úgy a műveiben gazdagon elhintett eszméket majdnem általánosan idegeneknek szokás tekinteni. Különben eredetiségének kérdése még nincs véglegesen tisztába hozva. Ehhez akarunk tehát hozzá szólni.

Ismeretes, hogy az író eredetisége nemcsak a tartalomban, de a formában is szokott nyilatkozni. A forma eredetisége különben csak oly ritka és nehezen elérhető, mint a tartalom eredetisége. Egyébiránt úgy az egyiket, mint a másikat illetőleg az író mindig korának befolyása alatt áll többé, kevésbé. Nemcsak hazai íróink, de az idegen irodalmak is arról tesznek tanuságot, hogy nehezebb a tartalomban az önállóságot és az eredetiséget megőrizni, mint a formában. A modern irodalmak a formákat jobbra az antik irodalmaktól kölcsönözték, de mondhatni, hogy a tartalom, vagy legalább a beszerkezet tekintetében még inkább és még tovább állottak a classicusok befolyása alatt. A középkor műköltészete az antik világ eszmekörében mozgott. A renaissance még közelebb hozta az antik világfelfogást hozzánk. Azonban ezen antik világnézet, bármily elevenen és sokoldalulag kezdett is jelentkezni, két idegen elemmel kénytelen volt, hol megbirkózni, hol megalkudni. E két elem a *nemzeti hagyomány* és a még ennél is hatásosabban jelentkező *keresztényhit- és erkölcsélet*. Mondhatni, hogy modern művészetünk, tudományunk és világnézetünk e három elemből van összealkotva. A felvirágzó modern európai irodalmak, mint az olasz, spanyol, angol, francia, majd az ezek nyomaiban jelentkező magyar és német ezt kézzel fogható módon bizonyítják.

Ezen körülmény döntő az új irodalmak eredetiségére nézve. A hol ugyanis az antik eszmék és formák visszaszorultak a keresz-

tyén vallásos és erkölcsi eszmék fénye elől, legtöbbszörre egy, különleges környezetbeli viszonyok közt kifejlődött nemzeti genius is erősen inspirálta a látszólag szigorúan keresztyén felfogáson alapuló irodalmi, vagy más művészeti termékeket. Ez azon álláspont, a melyből újabban — leginkább Taine nyomán — az irodalmat meg a művészetet megbecsülni szokás. Minekünk itt csak az a fő törekvésünk, hogy belássuk, mily fokban hatottak a kor irányadó eszméi fentnevezett írónk egyéniségére, jobban mondva, minő fokig őrizte meg velük szemben eredetiségét. Azon eszmék és irodalmi formák, melyekkel Faludink műveiben találkozunk, tagadhatatlanul visszautalnak, nemcsak kora felfogására, de — miután főbb művei idegen munkák fordításai — más nemzetek irodalmi irányaira is. Faludi oly kor gyermeke, oly társadalom tagja, mely mitőlünk távolabb áll, mintsem azt első tekintetre hinni akarnók. A XVIII. század első felében az európai társadalom szelleme egyrészt a megelőző, és pedig nagyon is kimagasló szellemi mozgalmak szükségszerű folyamánya, másrészt azonban magában véve is különleges és sajátos típust szolgáltat. Az első renaissancebeli átmeneti eszmeirányok eltompultak a reformatio zavarai között, a mely reformatio nem volt egyéb, mint egy vallásbeli renaissance kísérlete, és a mely kísérlet egy társadalmi renaissanceot idézett elő és pedig teljesen öntudatlanul. A XVII. század végén és a XVIII. század elején egyes nemzetek már fellélegzettek a vallási és társadalmi rázkódások meglepetéseiből. Ha szigorúan és mélyebbre tekintve ítélünk, tulajdonképen sem a vallás tételeiben, sem az államélet terén nem producáltak valami egészen újat, hanem a mi nagy változáson ment át, az a közélet erkölce volt. Ez legjobban meglátszott Angolországban a puritánok és az orthodoxisták egymástól elütő viselkedésében. Az angol restauratio nyugodtabb szellemet hozott be, de a két párt közötti ellentét még kirívóbban tűnt fel. A két véglet érvényesítette magát. A puritán rigorismusával szemben állott a teljesen felbontott erkölcsiség, a melynek oly élénk képét nyújtja Macaulay *History of England* cz. művében és a mely nemcsak a szokásokban, de az irodalomban is teljesen diadalra jutott, legalább bizonyos időre. Természetes a szépirodalomban — *polite literature* — leginkább, mely az idegenből, a classicusokból úgy mint a modernből, kivált az olaszból és a francziából leginkább azt vette át, a mi szellemének és izlésének legjobban kedvezett. Ép olyan volt a többi irodalmak, jobban mondva, társadalmak állapota és iránya is. Ingadozás a classicus szellem és az új, szokatlan társadalmi állapotok közt. Ezt a tétovázást látjuk már Macchiavellinél. Ily keveréke az újnak és réginek Castiglione *Cortegianója*; nem különb ezeknél Gratian *Agudezza y arte de ingenio* cz. művének szelleme. A franczia Montaigne *Essais*-i és Charron *Sagesse*-e szintén ily kettős színezetű eszmék világában mozognak.

Szóval ingadozás eszmékben, ingadozás szokásokban az, ami ezen korszak társadalmát jellemzi. A vallás-erkölcsi érzetektől folyó

százados szokások nem engedtek oly könnyen helyt az antik szellem sugallta erkölcsnek. Taine azt mondja a renaissancebeli olaszokról, hogy az 1500 körüli olaszok nyilvános élete hasonlított e század első felében San-Franciskóban előforduló lynchésekhez (*Az olasz művészet bölcselete* 61 l.) Draper (*Geschichte der geistigen Entwicklung in Europa* cz. m.) nem kedvezőbb képet fest a XVII. századbeli angolok erkölcsi viszonyairól (n. m. 51. l.). Látszólag még a legügyesebben egyesítették össze az ezredéves keresztyén érzetet a feltámasztott classikus eszmevilággal XIV. Lajos francziái. Azonban ezen látszólagos összeegyeztetés nagyon is felszínes volt. Irodalmukban csak az antik formát sajátították el, műveik, regényeik, művészeik csak az egykorú társadalom típusait, érzelmeit és eszméit másolják. Mindazonáltal új helyzetek, új érzelmeket, új eszméket, új szokásokat teremtettek. Az egyes népek ethnikai vonásaik az állandó fejlődés közepette erősen kidomborodtak, a mi újat létrehoztak, nemzeti és faji geniusuk alkotása volt. Az is különösen kiemelendő, hogy az erkölcs hagyományos felfogása és szelleme nagyon eltávolodott a tényleges helyzetekből kényszerűen eredő szokásoktól. A szépművészet és irodalom javarésztében szorosan simul a hagyományos erkölcsi tételekhez, átlag didactikus volt, moralizált. Természetes, hogy — kivált a franczia irodalom — műveiben az erkölcsi és társadalmi ziláltságot is sokszor botrányos leplezetlenséggel, szintén festette. Az előkelő művelt körök, melyek a műveltséget és az irodalmat monopolizálták, legszembetűnőbben állítják eléink ezen renaissancebeli kettős szellem és érzelem képét.

De már túlságosan sokat foglalkoztam a külfölddel. Kénytelen voltam vele. Faludi korának magyar társadalmá sok tekintetben egyedül áll eredetiségében, legalább is nagyon elüt a többi nemzetek ezen korú társadalmi állapotait illetőleg. A Mátyás-korabeli humanista szellem a török invasio folytán a minimumra szállott; a vallás renaissancea elfoglalta az elméket és kedélyeket. Ebben erős és mélyre ható kifejezést nyert a keresztyén vallás- és erkölcsi felfogás, a melybe nemzetünk majdnem ezer év lefolyása alatt bele élte magát, jellemző alapvonásai közé felvette, és annak az Árpádok- és reformatio korának irodalmában erős kifejezést és nyomatékot kölcsönzött. Mondhatni a vallás-erkölcsi elem a nemzeti szellemmel összeolvadt és pedig inkább, mint bármely más nemzetnél. Ezt bizonyítja az. önálló nemzeti állam-formáért folytatott küzdelem története. A kurucz vallása, nemzeti szellemének egyik főrésztét képezte. A német pártiakat is sok tekintetben vallási érzelmeik és meggyőződéseik vezérelték. Beöthy Zs. a már említett művében rövid, de találó vonásokkal jellemzi azon kor magyar társadalmát, mely kiválóan a magyar fő- és alsóbb nemesség családi és megyei életében nyert praegnans kifejezést. A Rákóczi-párt végleges bukása, illetve a szathmári béke óta (1711. év) a második nemzeti újjászületésig, az az 1825. évig tartó állapotokról sötét és vissza-

taszító képet szokás rajzolni. Talán senkisémet festette oly sötét színekkel, oly rémes vonásokkal, mint Grünwald Béla »*A régi Magyarország*« cz. művében. Tagadhatatlan, tulhajtottan és lázas elkéseredés hangján szól. Amiben leginkább igaza van, az a vétkes és kárhuzatos elnemzetlenedés, a szokatlan közöny az országos alkotmánybeli, és a mi fő és leginkább kiemelendő, a nemzet anyagi és szellemi haladásának érdekei iránt.

Ez volt a Faludi kora és társadalma.

Beöthy Zs. sok tekintetben méltányosabban szól a XVIII. század eme korszakáról és kivált a méltán ünnepelet és sok tekintetben örök emlékezetű királynő uralkodásáról. Ez azon kor, melyben a Faludi irataiban található eszmék csiráit és eredetét keresnünk és nyomoznunk kell, annál is inkább, mivel élénk tárja az ősmetszésű magyar család és társadalom hű képét, a minőnek Apor Péter *Metamorphosisaiban* Kazinczy Pályám Emlékezetében, Kármán gúnyirataiban (*Módi*), Mikes *Leveleiben* megörökítve találjuk. A jó Bossányiak, Szirmaiak, Makodiak, Mukaiak, Beleznyak, Pászthoryak egy-egy őstypusát szolgáltatják a régi keresztyén szellemű magyar társadalmunknak. De egyszerre, kivált a felsőbb körökben, a hagyományos deákos műveltségen és szellemen kívül egy más, újdobb műveltség és szellem kezd meghonosodni. Az arisztokrata körök Bécsben, az ünnepelet királynő udvari levegőjében szíjják be. Lefelé lassan terjeszkedik. A papok, ~~egy~~ a katolikusok, mint a protestansok, amazok közt Faludi is adnak időnkint izlelőül az újabb szellem termékeiből, természetesen *cum grano salis* az alsóbb nemzeti osztályoknak is. Egyébkint az új felekezetek kiválóan a minap kivívott szabadságuk első gyümölcseit kezdték élvezni, miközben a nemzeti életre amaz őseredeti typus bélyegét nyomták rá, mely azt alapvonalaiiban mai napig jellemzi. Az idegen műveltség és szellem, mint rendesen, nálunk is első sorban a felsőbb osztályok révén kezdett terjedni, vele rohamosan elváltozott az erkölcs és a családias szokások. Apor P., Kármán, Bod aggódó tekintettel kísérik ezen rohamos elváltozást, az őseredeti nemzeti szokásoktól való eltérést. Nemzetünk annál kevésbbé vehette ki magát a külföldi műveltség befolyása alól, mivel sokféle tényező játszott közbe, mely épen egészségesen felfogott érdekeinknél fogva folyást engedett az új szellem és műveltség hatásának. Ezen munkában nem kis része volt Faludinak is.

Azonban, mielőtt Faludi személyiségére magára, egyszer valahára áttérnénk, legyen szabad még egy kis kitérést tennünk, melyben Faludi neveltetésének és eruditiójának szellemét ősi forrásában megismerhetjük. Ezen a szerzetes rendet és annak szellemét s messzeható működését értem, a melyhez tartozott.

Ha F. bármely más szerzet tagja lett volna, talán nem lett volna szükséges annak intézményeire és szigorúan kifejezett szellemére tekintettel lennünk, a végből, hogy kimutassuk, mily nagy fokban asszimilálta és tulajdonává tette ezen szellemi felfogását.

x Azonban ismeretes, hogy egy szerzet sem foglalta le annyira maga számára tagjainak individualitását, nemcsak lelki képességeit, hanem úgyszólván egész phisikumát, mint a jezsuita rend. Maga ezen rend pedig korának legeredetibb és legsajátosabb terméke, mely a kereszteződő és egymással tusakodó szellemi és erkölcsi irányok valamennyijét felkarolta. Életre valóságának okát pedig azon körülmény szolgáltatta, hogy a kornak, melyben támadt, tulajdon gyermeke volt. Intézményei és szervezetéből láttuk, hogy azon kor társadalmi és vallás-erkölcsi állapotaival számot vetett. Eszközeiben nem volt válogató legkevésbé sem. Főképen pedig a vallásoktatás, térítés és felsőbb fokú nevelés mezejét foglalta le maga számára. A jezsuita rend igazi renaissancebeli intézmény volt; eredetisége, kiválóan szabályosan körülírt intézményeiben és erkölcsi friss erejében rejlett. A nemzeti szokással és elemmel inkább mint esz-közzel bánt, ugyanazonképen bánt a classicus műveltség készletével. Kiváló célja pedig a *szivek* meghódítása volt. E miatt sok panaszt emeltek ellene. Titkosabb céljainak felderítése eddig senkinek sem sikerült.

Figyelemre méltó azonban első sorban a szigorú mód, melyen tagjait nevelte. A studia philosophica, a theologia, hosszú turnusok alatt adattak elő. Majd gyakorlati téren próbálta meg tagjainak erejét, ezután újra contemplatív lelki gyakorlatokhoz és próbaévekhez szólította vissza azokat.

Ily nevelés útján, a milyenen Faludink is átesett, nem csoda, hogy a fiatalon befogadott növendékek fogékony lelkei teljesen sikerült maga számára lefoglalnia. Szellemét és képzeletét annyira átdominania, hogy az individualis képzetalkotás, legtöbb esetben kénytelen volt a positiv formulák és módszertani utasítások, úgynevezett *Ratiók* mindenre kiterjeszkedő tételei között elmerülni. Evvel nem azt akarjuk mondani, mintha ezen Ratiók és élesen körülírt utasítások az egyéni és eredeti gondolkodást elnyomták vagy elnyomhatták volna, lévén az a psychologia kielégítő bizonyossága szerint teljesen lehetetlen. De a mi a szerzett és megalkotott fogalom és eszmekör tartalmát, leginkább pedig irányát és formalis oldalát illeti: tagadhatatlan a szerzet disciplinája, a nevelés iránya és módja rendkívüli módon befolyásolták és döntő irányt kölcsönöztek egyes tagjai szellemi tevékenységének.

Faludira, mint szerzetesre vonatkozó adatok szűkiben vagyunk. Életrajzi adatait eddig csak Bacsányi és Révai után ismerjük. Kivált ez utóbbi *Faludi élete és munkái cz.* összes munkái elejébe bocsátott, rövid, de tartalmas életrajzából ismerjük F. tevékenységében gazdag életét. Ha műveinek gazdagon elhintett erkölcs- és neveléstani, valamint aesthetikai eszméi eredetiségére nézve tájékozódni akarunk, ismernünk kell nemcsak korának irányát és társadalmát, nemcsak szerzetének szellemét és neveltetésének menetét, hanem nyilvános tevékenységének pályáját is. E nyilvános pálya

tudvalevőleg véglegesen határozza meg bármely gondosan és irányzatosan nevelt és kiképzett egyén szellemi világát.

Beöthy szellemesen jegyzi meg, hogy a XVIII. század első felének legjobb prózaistái: Mikes és Faludi jó korán szakadtak el honuktól, idegen földön, más nemzet és idegen nép közt folyt le nemcsak ifjúságuk egy része, hanem férfi koruk javaideje. Sőt szerinte sajátságos, hogy ezen sorsban osztoznak régi prózaíróink legnevezetesebbjei. A mint már szokása volt a jezsuita rendnek kivált magyar származású növendékeit hol Grácza, hol Bécsbe, Rómába, Krakkóba küldte tanfolyamaik egyes részeinek bevégzése céljából. Több mint valószínű, hogy a rend ezen intézkedésében is tudatosan és tervszerűen járt el; legalább is oly körülménynek vehető, mely nagy mérvben befolyásolta tagjainak erkölcsét, műveltségét és egész szellemét. Németujvári születésű Faludink a mint a szerzetbe lépett, azonnal Grácza küldetett három évre. Innen visszakérült Pozsonyba és Pécsre. Erre majd Bécsbe küldetett a »tudakosságot« (mathesist) tanítani, mint Révai mondja. Felszenteltetvén áldozó pappá a budai vizivárosban szónokoskodott; majd Besztercebányára küldték a harmadik próba kiállítására. Innen az »iskolamindenességben« (universitas) Bécsben az ethicát adta elő, egyszersmind a Pazmaneumi intézet lelki vezérője volt (Rév.). Bécsből ismét Grácza, innen Linczbe, innen majd Rómába a Szent-Péter »öreg templomába« poenitentiariusnak. Rómából Nagy-Szombatba hivatott vissza; mire ismét az újonnan alapított bécsi Theresianumhoz aligazgatónak (nálunk: minister); a Theresianumból újra Nagy-Szombatba a »nyomtató ház« (könyvnyomda) igazgatójának. Ezután még Kőszegen, Pécsen és újra Pozsonyban megfordult, a hol is szerzetének feloszlata (1768. év) érte. Végéveit Rohoncson töltötte egészen az 1779. évben történt haláláig.

Ezekből láthatni, hogy Faludi, mint különben más rendtársai is, ámbár mindig egy szigorú rend szolgálatában élt, mégis felette sokat tapasztalhatott és láthatott; országok, népek, városok, szokásaival, úgy külső, mint talán inkább beléletével alaposan megismerkedhetett. Róma, Bécs, Grácza alkalmat szolgáltatott neki nemcsak mélyreható emberismeretet szerezhetni, hanem a különböző népek szellemét, vagy legalább külső műveltségét közelebbről megfigyelhetni. Az akkori egymást keresztező szellemi irányok mindenikével bő alkalma volt megismerkedni. Az új angol- és francia színezetű renaissancebeli erkölcsi, államtudományi és művészethez tartozó eszmék, már kezdték bejárni a világot, Bécsben az olasz, de még a spanyol tradíciók és szokások közepette túlsúlyra kezdett vergődni a francia új classicismus világfelfogása. Faludit egyébiránt állása és neveltetése egyaránt kötötte az antik classicus eszmevilághoz, úgy, mint a keresztényen vallás-erkölcsi világnézethez. Tanuskodnak erről költői munkái, idylljei, tragédiái. Mint látni fogjuk, nem kis mértékben tudta magát beleélni a római költészet eszme-körébe. De a mi még inkább figyelemre méltó, és a mint az a

Révai-féle életrajzi adatokból kitűnik, volt Faludinak nagy érzéke, sőt mondhatjuk határozott vonzódása a népies iránt; »ő el szokott a köznép és cseléd közé járogatni, csak a végett, hogy őket szabadabb beszédre felbátorítván, igazabban kitanúlhassa a tulajdon magyar szó ejtésekét. A miket észrevett, aztán fel is szokta nagy gonddal irogatni.« (Rév.) Evvel pedig Faludinkat, mint embert veszszük figyelembe. Nyilvános életpályája, hivatalai arról látszanak tanúságot tenni, hogy ámbár majd mint mathematica, majd theologia, majd jog tanára volt alkalmazva, egy kiválasztott szakhoz szorosan nem ragaszkodott. Inkább szemlélő gondolkodónak és írónak, legfeljebb gondos paedagogusnak tekintendő. Sok volt benne a költői; nagy mérvben az *érzelem* embere. Költői munkái, kivált idylljei arról tesznek tanúságot, hogy a természet iránt finom fogékonyasága volt, a költő benyomások, érintkezések és természeti képek könnyen vibráló hangulatba hozták. Révai azt mondja, »hogy ő az illendőséget értő, ártatlan multságokra is le tudott ereszkedni, elnyájaskodott, elenyelgett versekkel is édes barátai között, de többszörte, még itt is csaknem magát el nem felejtette józanságának jeléül, hol szent dolgokat énekelt, hol más olyakat, a melyekből egyenesen kitetszik, vagy ugyan megint erkölcsoktatása, vagy jeles nagy férfiaknak megadott tisztelete.« Így Faludi azon emberek közé látszik tartozni, a kik finom érzéküknél fogva mindenre tudnak figyelmesek lenni, minden eszmének legalább egy érdekes oldalát fogják fel, minden felfogásnak biztos alakot, világos fogalmazását képesek megadni. Úgy tapasztaltam, hogy ezek eszmékben nem bővelkednek, nem productívek, mint mondani szokás, de mint az kivált a nagy költők és bölcselők szokása, a legelvontabb fogalmat, leghomályosabb eszmét határozott és tisztán körvonalozott formába tudják önteni. Faludi épen tudományos műveltségénél fogva is roppant eszmekészlettel rendelkezett. Moralistikai iratai és átdolgozásai arról tesznek tanúságot, hogy a bölceleleti felfogás bármely fokára feltudott emelkedni. A *bölcs Ember*, a *Szent Ember* nem hátrál meg az *Udvári Ember* és a *Nemes Ember* elől.

Ilyen volt, vagy legvalószínűbben legalább is lehetett Faludi a maga egyéniségében tekintve. Mint minden emelkedettebb szellemnek, fogékony kedélynek nagy érzéke vala úgy a népies iránt, miről leginkább — mint azt Révai kiemeli — a *magyar közmondásokból* általa feljegyzett nagy halmaz tanúskodik; de érzéke volt a legabstractabb eszmék iránt is, a miről megint moralphilosophiai iratai tesznek tanúságot.

De most végre valahára vessünk egy fürkésző tekintetet magokra a Faludi-féle munkákra, miután a kor és a társadalom szellemével, a környezettel és élete körülményeivel némileg megismerkedtünk. Ezek szemmel tartása mellett könnyen megállapíthatjuk tételünket, azaz megfelelhetünk fő kérdésünkre: * *miben és mennyire tartható Faludi eredetinek?* Lássuk először azon műveit,

melyekkel leginkább hatott, vagyis moralphilosophiai munkáit, jobban mondva átdolgozásait.

Faludi első ilyen irányú átdolgozása Dorell Károly a XVII. századbéli angol jezsuita paedagogiai irányú munkáját foglalja magában; e munka, mely igen korán elterjedt, a XVII. századbéli előkelő angol családok paedagogiai vezérkönyvévé vált. E mű annál figyelemre méltóbb, mert korának angol társadalmi állapotait híven tükrözteti vissza. E műből jobban ismerhetjük meg az angol restauratio társadalmát és annak szellemét, mint akár Dryden drámáiból, avagy Waller (1605—1687) és Cowley (1618—1667) lyrai ömlengéseiből. A mit az imént Macaulay és Draper nyomán az ezen korú angol társadalomra nézve kifejtettünk, nyomatékot és fényes igazolást nyer Dorell műveiben. Az az új szellem leng benne is, mely a multtal szakított, de az újonnan felmerült társadalmi helyzetébe nem tudja magát beleélni. Szigorúan keresztyén felfogású, de befogadja és assimilálja az antik világnézet tetszetősebb elveit is. Faludi három könyv alakjában fordította le, vagyis inkább átdolgozta. Így jelent meg először az *Istenes jószágra és szerencsés boldog életre oktató Nemes Ember* (1748) olasz fordítás után. Majd a *Nemes Asszony* (1748) és a *Nemes Úrfi* (1771) következett rá. Faludink ezen munkák átdolgozásában egészen szabadon mozog. Az aristokratikus világ és annak eszméi, melyekkel e könyvek foglalkoznak, nem feszélyezik. Ezen munkái közül kivált az újabb, Bellagh A. által ügyesen commentált *Nemes Úrfit* tanulmányoztam. Ez egyébiránt a hármaskönyv munkájának közép-pontját képezi. Ugyanazon személyekkel foglalkozik, ugyanaz az alagondolata. Faludi ennél, mint mondva van, a Morelli-féle olasz szöveget igen szabadon fordítja, sokat elhagy, még többet hozzá told. Így a N. Ú. hozzá teszi az egész hetedik beszédet, a hatodikat reflexióival megtoldja, mint azt maga is az Előszóban megemlíti. Az eszmekör, melyben ezen hármaskönyv munka személyei mozognak és a társadalom viszonyai, melyhez tartoznak, nem voltak ismeretlenek Faludi előtt. Dorell több helyen utal a restauratio idejének nyilvános, sőt politikai körülményeire (N. Ú. 51. l.). Ide tartozik a sokban Molière-re emlékeztető, orvosokról szóló passus (i. m. 74. l.). Mindezekben könnyű volt Faludinak elérni a fogalomkört, assimilálni az eszmeirányt és pedig nemcsak jezsuita neveltetésénél, hanem más előbb kifejtett szellemi és kedélybeli hajlamainál fogva. Hiszen alapjában véve a hagyományos moralcodex tételeit tartalmazza. Különbözik sem Dorell, sem Faludi nem gondoltak a nevelés *individualis* feltételeire és körülményeire, egyik sem mélyedt el a *fejlődő emberegyed* szabályosan jelentkező fejlődési phásisainak kutatásában, ezt még a *Nemes Úrfi*ban sem teszik, a hol arra a legtöbb alkalom lett volna. A személyek nem mutatnak eléggé objectiv jellemeket, a társadalmi háttér s kivált *Londra* városa ugyan erős vonásokkal rajzoltatik, de csak tagadólagos színekkel van árnyékolva. Faludi mind a három műben

bizonyos satyrikus lendületre valló kifejezésekkel kerekítette ki a különben sok helyen egyhangú moralizálást. Szóval, Faludi ezen három műve igen szabad átdolgozás; jellemző benne, hogy még kevésbé irányzatos, mint az angol eredeti, vagy annak más nyelvű fordításai. Előszavában, melyet a N. Úrfihoz írt, előre tájékoztatja az olvasót, hogy műve « mulat, faggat, tsíp, mint a többi, mert azonegy drámának nyelve — t. i. N. E. és N. A. cziműeknek — azonegy pennának járása. Nem kiméli a feddést, a jóra való intést, minthogy ezek nélkül se nyers ereje, se kívánt foganattya nem volna a beszédnek. Szomorú hiteles példákat emleget, de azok ismeretségünk kívül vannak, akkor voltak, másutt voltak.» Különben is annyira általános irányú mind a három mű, hogy bármely társadalom állapotaira is ráillik. Goldschmidt Oliv. (*The Vicar of Weakefield*) Dorellel majdnem egy időben írta művét és csakugyan ugyanazon eszmekörben mozog, ugyanazon erkölcsstanítást hallatja. Igen jellemző, hogy az akkori társadalmi viszonyok méltatásában a jezsuita szerzetes és a protestáns költő teljesen meg egyeznek. Török Konstant Faludiról írt (Egri főgym. értesítő 1891¹/₂. év) tanulmányában Faludinak több irányzatosságot tulajdonít, mint nézetünk szerint lehetséges. Az egész annyi, hogy nemzetünk felsőbb osztályai a XVIII. század első felében is már nemcsak átöröklött szokásaikban sokat hasonlítottak az angol, francia s többi más nemzet aristokratikus életmódjához, de újabban, kivált a bécsi udvar közvetítése útján, az új divat és szokások külső-segeit kezdték utánozni.

A mint Faludi szellemét és kedélyvilágát, szóval magát a személyiségét az előbbiekből ismerjük, könnyen beláthatjuk, hogy gondolkodásmódjának jobban megfelelt az egyes, ámbár különböző tárgyak felett való észrevétel, minő pld. Pascal *Penséesi* vagy Rochefoucauld *Maximái*, vagy akár Eötvösünk *Gondolatai*. A külföldi irodalmakban való jártassága csakhamar rá is vezette a szellemi irányának kedvező művekre, kivált pedig az ő idejében még mindig közkézen forgó Gracian Boldizsár (tarragoniai jezsuita collegium rectora, megh. 1656. év.) már előbb említett *Agudezza* cz. művére. E sajátos mű, mint Marczali H. (*A társadalmi eszmék történeti fejlődése* cz. m. Budap. Szeml. 196. sz.) mondja az egyéni érték elismertetésének elhanyagolásával a legfőbb kegy utáni küzködést tekinti fő czélul. Ez ugyanis 300 maximát közöl, a melyek a legfelsőbb körökben való, minden lehető boldogulási módot tárgyalnak. Minden sorában a II. Fülöp idejéből való spanyolországi állapotokra emlékeztet. A világtörténetirők, átlag az irodalom sokféleképen reproducálják ezen sajátos társadalmi állapotokat. És csakugyan mély tanulmányra bő anyagot szolgáltat. Látszólag erkölcsös jellegűek ezen mondások, de egy ravasz udvari környezet és egy megbizhatatlan jellemű társadalom állapotait tartják szemek előtt. Faludink, a kiről tudjuk, hogy nem élt egy kizárólagos szaktudománynak, a helyzeteket általánosság-

ban, a társadalmat tisztán az emberi érdekek oldaláról tekintette, bizonyára érdekekkel olvasta végig a Gracian-féle maximákat, gyakorlatiasságuk, talpraesettséjük lekötötte figyelmét. Classica műveltsége kiengesztelte egyes helyek nagyon is egoistikus és körmönfont utasításaival, mint pld. »nem jó kerek válaszképen mindent megtagadni és teljes bizodalommal kiforgatni, a kiról, ha meg kell tenni, aprónként lassan, lassan fogyjon a reménység benne, mindenkor maradjon valami, hogy el ne keseredjen és tovább is tőle függjön. Ha nem veheti hasznodat, értse akarodat.« Ha Faludt tovább mint a jezsuita rend kipróbált tagját, mint a XVIII. század első felének művelt emberét, mint az olasz, magyar és német társas élet gondolkodó megfigyelőjét és az akkori divatos irodalmi termékek alapos ismerőjét tekintjük, belátjuk, hogy mennyire visszhangra találtak benne a finom tapintatra és közvetlen megfigyelésre valló ethikai elvek. Kétségkívül sokkal jobb oldalról ismerte kora társadalmát, mintsem hogy a Maximák pessimizmusával egyetértett volna. Nézetünk szerint ezen Maximákban csak oly kevés az irányzatosság, mint a hármias Nemes Ember, Asszony, Úrfi cz. művekben. A mód és készütség, melylyel Faludi a Gracian-féle Maximákat és azok, részint németből, részint francziából fordított három századát átdolgozta, arról tanúskodik, hogy kiváló mértékben megvolt benne az, a mit emberismeretnek nevezünk, ezen emberismeretet pedig csak igen finom és gondos megfigyelés útján szerezhetjük meg. Mondhatni, hogy Faludi szellemisége állott a Gracian-féle axiomák magaslatán. Szerzetes létere alkalma volt a kedélyeket és elméket közelről is, de főképp bizonyos csendes távlatból is megfigyelhetni, mint tanárnak és gyónatónak. Talán nem volt az ujonnan kifejtett és folyton átalakuló félben lévő társadalmi helyzetek oly világos tudatában, de magas műveltségénél fogva tudott a köznapias érdekek korlátolt körén felül emelkedni. Az *udvari Ember* elvei, és pedig jobb és erkölcsösebb értelmükben Faludinak ámbár nem eredeti termékei, de szellemével, egyéniségével és műveltségével oly annyira összhangzó, hogy ő azokat, idegen források nélkül és ép oly szabatságossággal, bizonyára pedig még nagyobb világossággal megfogalmazhatta volna. Műveltsége, tapasztalatai és ritka emberismerete kezeskednek erről.

De kezeskedik erről mindezekon kívül egy harmadik, ezen csoporthoz tartozó s más egészen önálló és eredeti munkája: a *Szent Ember*. Ez is három századra osztott maxima és reflexió-félét tartalmaz, bizonyosságául annak, mennyire kedvezett szellemének és felfogásának — mint fentebb mondottuk — a rövid axioma-féle szellemes megjegyzés és megfigyelés. A Szent Ember tárgyilag véve kevés újat tartalmaz; a bibliai és patristikus példák, hasonlatok és allegoriák létráján vezeti le a hasonlóképen három századra osztott, szent életet és bölcsességet példázó reflexióit. A mi eredeti ezekben, az az ügyes megfogalmazás, kife-

jezéseinak talpraesettsége, kerekdedsége, szólamai simasága és a miről épen a leghiresebb, nyelvének eredeti tisztasága és romlatlan frissessége.

A *Bölcs Ember* a Szent és Udvari Emberrel rokon eszmekörben mozog.

De menjünk át Faludinak nem fordított, vagy átdolgozott, hanem tisztán általa költött műveire, vagyis részint lyrai, részint drámai és más alakú költeményeire s egyéb költött szerzeményeire.

Miután úgysis sikerült Faludi moralistikai és didactikai művei után szellemének főirányával, eszméinek tartalmával és minőségével megismerkednünk, nagy előnyünkre válik, ha költői műveiben kifejezett eszmék és hangulatok eredetiségéről van szó. A költői eredetiségről beszélve, meg kell gondolnunk — mint azt már átlag az író eredetiségéről szólva tettük — miben áll egyáltalában a költő eredetisége? Talán a felvett tárgyban, vagy az érzés és hangulat újdonságában, vagy talán a külső meg belső formában, avagy a szólam és nyelv technikájában? Ezen kérdésekre csak azt lehet felelni, hogy mindezekben együttvéve. Csakhogy alig volt, vagy lesz valaha egy költő is, a ki mindezekben egyszerre eredeti lett volna. Ez állításunk nem szorul bővebb indokolásra. Sőt az ellenkezőjét látjuk megtörténni, azt ugyanis, hogy elsőrangú költők vagy a tárgyat, vagy a formát illetőleg századok szentesítette hagyományokhoz, egyes korszakok izléséhez, eszméirányokhoz ragaszkodtak. És ez biztosította első sorban sikerüket, halhatatlanná tette nevüket.

Ha a dolgot szigorúabban vesszük, a költő eredetisége nem is annyira magában a műben, mint inkább a költő *subjectumában* keresendő. Első feltétel arra, hogy valaki költőileg érezzen, hogy mély kedélye, gyöngéd érzése és finom érzéke legyen. Faludinkat tekintve pedig, mennyire szűkös éleadataiból kivehetni, azt állíthatjuk, hogy benne meg volt a kedély mélysége, az érzés gyöngédsége párosulva kiválóan finom megfigyelő tehetséggel. Ő ugyanis nemcsak az előkelőség iránt birt érzéssel, de mint Révai róla megjegyezte a népiesben, az alantasabb rétegekben megleste, kivette az érdekest, a vonzót, a szépet. Ilyen volt már physiologiai szervezeténél fogva. Ehhez aztán hozzá járult a neveltetése. Tudvalevő dolog, hogy az egyházas, vallásos nevelés magas fokban kifejleszti az elvont, az eszményies iránti érzéket. A szerzetesi cella magánya többé-kevésbé ábrándossá, mélázóvá teszi a kedélyesebb egyént, költőileg hangolja. Kimutattuk Faludiról, hogy nem tartozott azok közé, a kik egy különleges szakmába elmerülnek; ellenkezőleg olyan volt, hogy minden iránt érdeklődött, a mi előkelő és finom izléséhez hozzá szólt. Így tehát megvolt benne minden, hogy csakugyan költőileg gondolkodjék és érezzen. Ezt egyébiránt költői munkái a legfényesebben bizonyítják. Beöthy Zs. a már többször említett művében azt tartja, hogy költeményei, kivált »divatos idilljei, ép úgy, mint említett nagyobb erkölcsi

munkája csak olvasmánya visszhangjának tetszenek.« Evvel körülbelül azt akarja mondani, hogy Faludi sem a tárgyat, sem a formát illetőleg nem volt eredeti. Azonban mondtuk, hogy hogy van ez avval a tárgybéli, vagy akár formai eredetiséggel. Ezek legtöbb esetben a kor, a szellemi és erkölcsi irány közvetlen behatása alatt szoktak állani. És nem tagadhatjuk, hogy F. akár lyrai (Révai szerint énekes költési), akár elbeszélő (pásztor költési), vagy drámai műveiben csak úgy követte kora divatját, mint bármelyik költő kortársai közül. Az előbbieken nagyjából vázolt szellemi és műveltségi irányából az ő korának kimagyarázható, hogy F. úgy mint kor- és költőtársai: B. Amadé L., Rádai P., B. Orczy Lőrincz, gróf Rádai Gedeon költeményeikben, versformájukban leginkább pedig abban egyeznek meg, hogy sem a tiszta classicus formát, sem a népiest, hanem a kölföldről átültetett (leginkább a Metastasio által megkedveltetett olaszos) versformát vagy költői fajt művelték. A lassan terjeszkedő és izmosodó renaissancebeli izlés szüleményei, inkább a valláserkölcsei tételek, mint a nemzeties vagy népies felfogás behatása alatt keletkezve. Ezidő szerint (1700—50) ugyanis a később határozottabban kifejezett költői irányok még bölcsőjükben szunnyadoztak. Különben ezen irányok is csak a forma tekintetében vitték végbe oly döntő sikerrel az újítást. Faludinak kivált idilli költeményeiben sok a classicai eszmekörre és formára való reminiscencia. Neveltetésének tudandó ez be. Lyrai költeményeiben három dologban tér el költő társaitól. *Először* meglep emelkedett tiszta és mégis természetes hangulattal; képei, hasonlatai és jelzői rendkívül finom és gyöngéd, minden egyes esetben nemes érzésre és előkelő izlésre mutatnak. A meleg és lágy kedélyesség apró finom szikrái fel-felvillannak majd minden egyes sorában. Falundinkat ezen igazán költőies hangulatja és kedélye folytán eredetibbnek tartom bármely költő kortársánál. *Második* dolog, a mely figyelmet kelt a magas és tiszta erkölcsi és vallásbeli fogalom- és eszmekör, mely tápot ad kedélyének és költői lelkének. Ez legjobban lyrai verseiben kivehető; elbeszélő költeményeiben ugyan még tágabb a fogalom köre, de több kötelék fűzi kora szelleméhez és izléséhez. Révai azt mondja röviden: »hogy a mit még az e nemű magyar költeményekből olvastam, az igazat szabadon kimondván mind árnyék, mind semmi ehhez (F. lyrai és idilli költeményeihez) képest.« Révainak ezen ítéletét megmagyarázza a *harmadik* szempont, melyből kiindulva F. költői eredetiségéről szó lehet, ez pedig nyelvezeti technikája. Faludinak finom, előkelő és mégis sokszor Mikes népiességére emlékeztető nyelvezete egybekötve a szó- és e mondatfűzés talpraesettségével bájolta el annyira Révait. A nyelvbéli készség elfedte a szerkezetbeli és formai apró gyengeségeket. Török Konstant említett dolgozatában azt mondja, hogy »F. önálló még a reminiscenciák hatása alatt is, saját céljaira alkalmasan fordítván azokat.«

Úgy értjük ezt, hogy F. öntudatosan, helylyel közzel irányatosan költötte verseit. Egyáltalában azt tartják, hogy Faludinál, mint költőnél első sorban az erkölcsi oktatás és példázás volt a főczél. Azt mondják, hogy a *Kesergő Pásztorok* a jezsuita rend eltörlése alkalmából iratott. Ilyen alkalmoszerűnek tartják *A vigadó Pásztorokat* (ajánlva Mélt. Gr. Galántai Fekete Györgynek, mikor országbíróvá lett); oly alkalmoszerű volna a *Pásztor versengés is*. Akárhogy van is a dolog, annyi bizonyos ugyan, hogy F. sok alkalmi költeményt írt, de ha egyénét, lelkének és kedélyének irányát tekintjük, azt kell hangsúlyozni, hogy sem merően didactikai czélekből, sem pusztán egyes alkalmaktól buzdíttatva, nem írta költeményeit, hanem sokkal nagyobb valószínűség szerint, inkább saját el nem nyomható hajlamát és saját el nem altatható költői lelkét követve; vagy mint mondják geniusára hallgatva.

Azt tartom, hogy minden hivatott író legalább felerészben saját ösztöne sarkalja a tollforgatásra, a másik félre esnek az egyes czélok, érdekek és alkalmoszerű ösztönzések. F. idilljeiben az antik formák követője, jobban mondva, bizonyos önállóságra törekvő utánczója. Ezekben csak oly kevés a formai, vagy tárgybéli eredetiség, mint a *Téli Éjszakákban*; melyek Beöthy Zs. szerint egy spanyol darab (*Noches de Invierno*) szabadon való átdolgozása. Különbösen szerinte »ezen szép históriáknak« belső értéke »csekély«, »de stíljük ezeknek is nevezetes.« F. bizonyára írói ösztönét követte csak egyedül, midőn ezen átdolgozáshoz fogott, és nem egyenes irányzatossággal, még olyannal sem, mint erkölcs-tani átdolgozásaiban. Hogy az elbeszélés formáját tervszerűen és hivatottságból választotta volna, nem vagyok hajlandó hinni, erre, hogy t. i. idylleket szerkesztszen, inkább korának divata és izlése vezette rá, epikus egyáltalában nem volt, költői hangulatát, a mely elég erős és eleven volt benne, jobban eltalálta lyrai verseiben, és közvetlenebbül, mondhatjuk természetesebben fejezte ki azt azokban.

De ha irányzatosságról és tervszerűségről van szó, akkor első sorban drámai átdolgozásaira kell gondolnunk. A *Konstantinus Porfirogenitus* és a Török K. által bővebben ismertetett és bemutatott *Caesar* cz. drámai átdolgozások sok külsőleges körülménynek köszönhetik megjelenésüket. Ismeretes a jezsuita *Ratio studiorum*, a mely ismételten történt kiadásaiban az ifjuság nevelésének egyik hathatós eszköze gyanánt az iskolai drámákat tekinti és ajánlja. A *Ratio* szigorúan körülírja a darab formáját, és utasításokat ad előadásának módjára nézve. Lázár Béla *Tanulmányok a jezsuita drámák köréből* cz. (Philol. Közl. XV. évf. VII. és következő ff. megjelent) igen érdekes dolgozatában bemutatja egyrészt a *hazai tárgyú német jezsuita drámákat*, majd magyar jezsuitáink drámai íróit, a kik ugyanis a rend intenióiból kiindulva annak utasításaihoz mereven ragaszkodva, e miatt sokszor a valódi hivatottságot elnyomva, írták, illetve dolgozták át

drámai műveiket. Így Kunits Ferencz megírta a *Szedecziást* 1753. esztendőben. Kunits rectorása idejében adták Faludi *Caesar Aegyptus földén Alexandriában* cz. drámáját fejr-egyházi kastélyban 1749. esztendőben. Ilyen volt Illei János, a ki a jezsuiták közt drámákat szerkesztett. Lázár B. szerint nagy hivatottságot árul el kidolgozásaiban. Irt két eredeti szomorújátékot (*Salamont és Ptolomaeust*). A *Titust* Metastasióból dolgozta át. *Tornyos Péter* cz. bohózatában legtöbb eredetiséget és hivatottságot mutatott. Lázár evvel fejezi be tanulmányát. Faludiról még egy betűvel sem emlékezik meg, pedig Kunits és Illei mellé oda illett volna az ő neve is. Török K. a már ismételen említett dolgozatában egész szemelvényt mutat be F. Caesarjából; egyébiránt arra az eredményre jut, hogy F. tud itt-ott jellemezni, de végre is »a tanulság feltüntetése volt a főczél.«

Azonban legyen ennyi is elég azon állítás beigazolására, hogy F. eredetiségéről komolyan lehet beszélni. Erkölcsoktatási műveinél kimutattuk, hogy kora műveltségének azon magaslatán állott, hogy az idegenből átdolgozott műveknek eszméi bátran neki is tulajdoníthatók volnának; a mint producált is olyanokat a *Szent* és a *Bölcs Emberben*. Kimutattuk, hogy önálló gondolkodó és ügyes átdolgozó már az által is, hogy kivált erkölcsoktatási műveit *egy vezér- és főszme köré tudta csoportosítani* és több rendbeli idegen irodalom termékeit egy remekül összeillő füzetté összeállítani. A mi költői munkáit illeti, igaz különféle hatásra mutatnak; de azt is bizonyítják és velünk jó késői nemzedékkel erősen éreztetik, hogy Faludi határozottan költői lélek, finom izlésű szellem, mindenesetre pedig eszményiesen nemes kedély volt.

BELJAK B. PÁL.

